

עליזה לבנברג : יומן קרית שמונה (ד)

היינו רכוננים על מעקה הגשר המוליך מן הכביש לבית־הספר התיכון. שני ילדים התנדנדו על לוח העץ הרופס שהונח על הכרץ האדמדם. שבגללו אי־אפשר היה לעבור את הרצועה שבין המדרכה לגשר. סביבנו המו קולות רבים. נערות מתהלכות אנה ואנה, שלובות־זרוע. מצחקקות, מתלחשות, מפטפטות. נערים קוראים זה אל זה. מתעסקים באופניים. מתחבקים. נדחפים. זורקים מפעם לפעם מבט גנוב אל נערה זאת או אחרת.

„ובכן, איך היה הטויל, עמי?“

היתה זו שאלה אנכית. כל־אחר־פה. בעיקר כדי לעורר את הנער הרזה, השחרחר מחלומות־בהקיץ. ואכן, הוא ניתר ופנה אלינו. מבטו פגש במבטי. אחר התרפטו זוויות פיו במין בת־צחוק, שנשתקפה גם מעיניו החומות, הגדולות.

„הו“, אמר, קולו הנערי צרוד, „הו, זה היה שקט כל־כך... את יודעת, כל־כך שקט...“ ואחר, משהבחין בסבר־פני התמה, המזעיף: „זאת־אומרת, בתל־אביב, אצל הבחור ההוא בבית...“

עשרים מתלמידינו היו בירושלים שבוע קודם־לכן, לשם פגישה עם רעיית הנשיא. יחד עם עוד נערים מישובים חדשים שוחחו על ספרה של רבקה גובר בדבר חייה ועבודתה בכפר חדש. כסבורה הייתי תחילה שיספר לי על הבירה, על יתר הנערים, על האנשים שפגש שם.

„רק בן אחד, וההורים שלו... הם לבדם בבית“. עמי המשיך. היתה נימה של ערגה בקולו, של געגועים כמעט. „זה היה שונה כל־כך מכל מה שאני מכיר...“

„בלי תיגוקות מיללים“, אמר נער אחר, שקרב לגשת אלינו. פליאה היתה בקולו. „תארי לעצמך, בלי צווחות... יש לו חדר גדול רק בשבילו... הבחור שאצלו התארחת... והספרים... אמא שלו יודעת יותר ממנו...“

מירה, גבוהה דקת־גו, תלת־יה השחורים, הארוכים מתבדרים ברוח הקרירה, אמרה פתאום: „היה ממש ערב נפלא... הלכנו לקולנוע... את יודעת, היא מתלבשת בפשטות... בלי תכשיטים... במכונית של אבא שלה... כשאני באתי לחדר שלי...“ השתתקה, על פניה — חיוך. זוכר.

„וכשבאתי לחדר שלי, את יודעת מה מצאתי? על השולחן על־יד המיטה שלי טבלת שוקולד...“ כעטורת־נצחון היתה.

הנה כך התרשמו תלמידינו מן הביקור אצל הנערים בני־המזל של צפון תל־אביב, תלמידי התיכון החדש. שהוא מוסד בעל מסורת של חינוך אזרחי ואחריות חברתית. כך התרשמו הנערים הגדלים בתוך מחסור, רעש וחוסר־בטחון. בבתיים שבהם רק לעתים רחוקות תימצא פינה שקטה לשבת, לקרוא או לעבוד.

„האם“, אמרה גילה, נשענת על מירה, עיניה הירוקות קרועות לרווחה, במבטא סלאבי מפורש: „אמא שלה, תארי לעצמך, היא ידעה הכל על קרית־שמונה.“

„טיפשונת“, אמר נער אחד, „היא פשוט קוראת עתון כל יום.“

בעצם רק יד המקרה היתה בדבר, בפגישה הזאת, בין ילדי החברה המבוססת ביותר של ישראל לבין ילדיה המקופחים ביותר.

מספרת הייתי בבית ידידים בתל־אביב על עבודתי בקרית־שמונה, על בעיותיהם של החדשים. על הקשיים בדרכם של תלמידינו, המתכוננים לבחינות־בגרות בתנאים חמורים ביותר. היתה התעניינות. היו שאלות. פתאום הפטיר אחד המסובים, מורה אמריקאי: „האם תהיי מוכנה לספר לתלמידים שלנו על בית־הספר שלך? על הבעיות שלהם, על חייהם... על עירות־הפיתוח החדשות?“

הענין כולו כמעט נשכח מלבי כאשר צילצל הטלפון כעבור ימים אחדים. „מדברים מתיכון חדש“, נשמע קולו של נער. „כאן המזכיר של מועצת־התלמידים... האם היית יכולה להרצות בכנס החדשי של החמישיות שלנו? יהיו איזה שלש־מאות בערך...“

ובכן, ביום־חורף אחד גשום השקפתי על הרבה פנים צעירים, מהם סקרניים ומהם אדישים. תמחה הייתי איך לספר את סיפורה של „ישראל השניה“ לילדיה אלה של ה„ראשונה“. אולי, היררהתי, קל יהיה לעורר אותם יותר מאשר את הוריהם. הרי הם לא סבלו שום הפליה, הם אינם יודעים עוני ומחסור. אחרי הכל, הלא לעתים קרובות מהפכות באות בזמתם של בעלי־אמצעים הנלחמים למען חסרי־כל?

מכל־מקום, מאזינים טובים היו הנערים האלה. סיפרתי על בית־הספר החדש, הנאבק על דרכו תוך כדי מחסור בספרים וכמעט בלי שום ציוד מדעי, רחוק ממרכזי הארץ, בעיירה שמניחים לה לפתח את חייה החברתיים כמעט בלי שום עזרה מצד ישראל הוותיקה.

כשסיימתי היתה שתיקה רגע. אחר ניסרו הרבה קולות צעירים. לא היה מחסור בשאלות.

בצורות שונות ניסחו אותן. היו שדיברו בהיסוס, מתאמצים להבין את הילדים האחרים הללו, את חייהם ואת בעיותיהם. אחרים, חניכי „תנועות“, התבטאו בשטף. אך כולם ביקשו לדעת פחות או יותר אותו דבר: „מה אנו יכולים לעשות?“

מה אתם יכולים לעשות?

לפעמים אולי די לשאול שאלה, גם בלי למצוא תשובה מידית. בנינוער אינם מסתפקים בכך. הם רוצים בוודאות. הם רוצים בפעולה. הם רוצים להאמין כי יש בידם לשנות את העולם, לבנותו בהתאם לחזונם שלהם.

„הייתי רוצה לקבל כתובת של נערה אחת“, אמרה נערה גבוהה וצהובת־שער, שהילוכה בלא מאמץ ובאותה דרך־חירות שהיא, כמדומה, זכותם של אלה שאין חייהם יודעים אימתם של מחסור ועוני.

„אני חושבת שקדם־כֵּל צריך להיפגש באופן אישי. אחד־אחד. לא בקבוצות. לא בארגונים. אני... והחברה השניה...“
 הרי זו אחת מן התשובות, הירהרתי בצאתי. אולי לא היחידה, בוודאי לא השלמה, אבל כדאי לבסות.

„לולא היתה קרית־שמונה רחוקה כל־כך“, אמרה טוני האלר, המנהלת של תיכון־חדש. רוב תלמידיה הם ילדיהם של אנשים שהשתתפו בהקמת המדינה ועכשיו הם עומדים בראשה, בשטח־חיים שונים. בוגרי המוסד מצויים בכל מקום, בקיבוצים, בתפקידים גבוהים בצבא ובמנגנון. כולם, כמדומה, נושאים עמם לפחית כמה מאמונותיה של המנהלת.

החדר שבו ישבנו היה רחבי־ידיים, מרוהט כהלכה. תמונות נאות וספרים הרבה. זכרתי אז את ראשיתו של בית־הספר, בבנין העלוב, השקוע למחצה בחולות של רחוב הירקון של הימים ההם, את החדרים הקטנים. עתה יושבים היינו בבנין החדש, המודרני, המשופע במעבדות ובספריות. האם היא זוכרת — הירהרתי — והאם יעזור הזיכרון לבית־ספרנו החדש, המתלבט? כה רבים הדברים הדרושים לנו — מגעים עם העולם החיצון, הרגשה שאין אנו שרויים באי נידת, עזובים לנפשנו. התעניינותם של טוני ותלמידיה בקרית־שמונה ובבית־ספרה כלום חטופה תהיה, סקרנות סתם? פרשה בודדת, הגשכחת עד־מהרה בשטף חיי־היומיום?
 לא פיקפתי הרבה שניתן לגשר על המרחקים, במישורים שונים. לא ארכה העת וביקשוני לחזור על ההרצאה לפני הפיתות הגבוהות יותר. השאלה „מה אנו יכולים לעשות?“ לא נשארה קריאה בת־רגע הנשכחת חיש. היא ביטאה דאגת־אמת. אולי גם איזה צורך פנימי. אולי ביטאה צורך באיזו פעולה שעדיין יש לה משמעות, שעדיין לא התרוקנה מתוכן.

„האם תוכלו לארח שנים מן הנערים שלנו ללילה אחד?“ שאלתי כעבור שבועות אחדים. „הם צריכים לבוא לכאן בשביל איזה ענין של קרן־היסוד“.

„ודאי... שנים? אנו יכולים לקבל כל מספר שהוא. זאת לא בעיה...“

הנה כך אך טבעי היה זה לחזור ולפנות אליהם בבקשה לארח עשרים מתלמידינו שנסעו לירושלים עם רותי, המורה־לספרות שלהם. כשהגיעו, עייפים ונרגשים, מצאו שרוב התלמידים של התיכון החדש מחכים להם כבר. רותי, צעירה ופעלתנית מאד, היא כבר חברה לא חדשה בקיבוץ מעין־ברוך, אם לילדה בת שלש. צברית תל־אביבית במלוא מובן המלה. מצוינת במידה של תקיפות שהיא פרי חינוך תנועתי רב־שנים ופרי שנים של הוראה בקרית־שמונה. היא נפטרה מהם מהר.

„אלי, אתה לך־לך עם הבחור הזה שם“, ואל המארח, העומד לו דרוך־ציפיה ועם זאת נבוך: „אתה, איפה אתה גר?“

וכשבאה התשובה:

„טוב. אוטו מספר חמש, לא?“

ובפנותה אל הנער בן קרית־שמונה, שעתה סברו מוכרך מעט והוא נפחד כלשהו משבא הרגע להיפרד מן החבורה:

„אתה שרק תעז לאחר... בשמונה. בדיוק!“
 הכל עבר במישרים, כמעט מהר מדי. פרט לזה שיהודית — נערה שחרחרת, עירנית ונוטה לעמוד על שלה — רצתה לחכות לחברתה־לעט, שאותה לא ראתה מעולם.

„את מבינה“, משכתני הצדה ואמרה, „את מבינה, אנו כותבות זו לזו שני מכתבים בשבוע... כל אחת מאתנו יודעת הכל על חברתה“. חיוך של סוד. „אינך מבינה? אני פשוט מתה לפגוש אותה...“

ולאחר שתיקה, וסומק בלחייה:

„אני מבקשת ממך, המורה, בבקשה, אני מתביישת... לכי ותשאלי אם אף אחת מהן אינה נקראת טובה...“

ואולם לא היתה שם שום טובה. באמצע כל העיסוקים האלה הופיע אמציה, המזכיר של מועצת־התלמידים, „סתם לראות שהכל מתנהל כמו שצריך“. בעין קפדנית סקר את סיעות התלמידים והעיף מבט זועם בנער אחד שהודה כי „התאחר קצת“. וטובה עדיין לא נראתה.

מאוכזבת נשאה יהודית את רגליה, זורקת מבט־תחנונים אחרון לאחוריה.

„שלום, שלום. ועכשיו לזוו, אָתן שתיכון“, נשמע קולה של רותי, ידידותי אך נחרץ, „ולשתדל שלא תהיינה צרות מחר... אנו לא נחכה...“

אז התרוקן החדר ולפתע היתה בו שלוח גדולה.

„ריבונור־של־עולם“, אמרה רותי, „כמה שפחדתי!“

„פחדת? ממה?“

„על המדרגות“, אמרה, „בדיוק פה בבית, היו מושכים לי בשרוול... נדבקים אלי... הו, בבקשה! אמרו, בבקשה ממך, אל תעזבי אותנו... אל תלכי. אני אלך לכל מקום שתלכי... לא עם זרים, בבקשה...“

היא גיחכה.

„טוב, זה עבר... אני בטוחה שהכל יהיה בסדר. ובירושלים הם היו נחמדים“. גאווה היתה בקולה. „הם היו באמת בסדר, בעצם לא הייתי בטוחה. לא הכינתי אותם. מן המקומות האחרים היו ילדים שלמדו את שלהם בעל־פה. לא שלנו. אני פשוט הנחתי לדברים שיסתדרו מעצמם... הם לא התביישו בכלל... טוב, אף פעם אי־אפשר לדעת“.

הטלפון צילצל.

„מדברת טוני האלר“, נשמע קול נמרץ, בחיתוך־דיבור גרמני מובהק. „הכל בסדר? אף אחד לא נשאר?“

בתוך כך צילצלו בדלת. נכנסו שתי נערות, במכנסיים ובאפודות, קצרות־נשימה מעט, שערן מבודר מן הרוח.

„נורית איננה?“ הטיחה האחת.

„היא לא היתה בתוך הקבוצה“, הסברנו, מדעתנו כי זאת החברה־לעט של נורית. „ויהודית?“ שאלה השניה.

„היא יצאה עם נערה אחרת“, הסברנו.
 „הו, לא אמרו לי בדיק את השעה... אני כל־כך מצטערת... אבל — לא נוכל
 למצוא אותה באיזה מקום?“ כמפצירה.
 אחד מחברי, הוא עצמו מבוגרי תיכון־חדש, ריחם עליה.
 „ננסה לברר בשבילך“, אמר והסתער על חוגת הטלפון. חייג וחייג — אך לשוא.
 „טוב, מה לעשות“, אמרה הנערה כמשלימה עם גורלה. „אפגש אתה כשאבוא עם
 המשלחת“.

„בוודאי“, אמרנו, „ואז נדאג לכך שתתארחי אצל יהודית“.
 שבעה נערים ונערות מבית־הספר התיכון החדש יבואו לקרית־שמונה לשלושה
 ימים. הם נבחרו מפני שנמצאו פעילים ביותר ב„מיבצע הספר“ של המוסד, שבו
 נאספו כמה אלפי ספרים. קצתם נשלחו למושב קרוב, קצתם ליישוב חדש בדרום,
 ושבע־מאות, שנבחרו בשביל תלמידי תיכון, יוסיפו מעט משקל לספרייתנו הפעוטה.

בינתיים נתקלים תלמידינו בבעיות קשות.
 „הלוואי שתנועת־הנוער תבין כמה חשובה ההגשמה המקומית“, אומר בנימין, תלמיד
 בששית שלנו, שהשתתף בוועידה של תנועת־הנוער בתל־אביב. בתרעומת־מה הוא
 פוסק את פסוקו. (להלכה אמנם קיבלה התנועה החלטה המכירה ב„הגשמה מקומית“,
 אך למעשה עדיין לא חדר הרעיון החדש להכרתם של המדריכים ואנשי־השורה).
 „את יודעת, הם פשוט לא תופסים שאנו לא יכולים לעזוב את הורינו וללכת
 לקיבוץ“, אמר ברזוגה, מרדנית כמעט. „לקיבוצים, בייחוד אלה שקרובים לגבול,
 נחוץ כוח־אדם. טוב, אבל מדוע אנחנו? אנו לא די קרובים לגבול בעצמנו?“
 בהטיית־כתף לעומת ההרים העזינים מעבר לבקעה. „אנו לא יכולים להפקיר אותם
 ולעזוב אותם ככה...“

„אמרת להם?“ שאלתי.
 „בטח שאמרת. אבל הם נדבקים לסיסמאות שלהם. לא יודעים עלינו כלום. אף
 פעם לא היו כאן... את יודעת מה שהם אמרו?“

„מה?“
 „שהמדינה בין־כהרוכה עוד הרבה זמן תמשיך להורים כספים לעיירות החדשות
 האלו. שידאגו השלטונות...“ הוא ניבט נכחו בכעס, ראשו מופשל לאחור.
 „טוב, אנו לא מוכנים להשליך את ההורים שלנו שיקבלו צדקה. שתעשה מדינת־
 הסעד את שלה, הם אומרים. מה הם יודעים בכלל?... קשה להסביר, מה? הם לא
 מתכוונים לרעה. אבל אינם משתדלים לחשוב... אני לא מוכן שהמשפחה שלי
 תצטרך לקבל צדקה... לא אחרי מה שהם עשו... הם מצטמצמים כהוגן רק בשביל
 לאפשר לי ללמוד בתיכון“.

הוא מניע בראשו בחימה כמעט.
 „האם מי שגר פה לא עושה גם־כן משהו?“ מתריסה נערה אחת. „סוף־סוף,
 אחרי שמקבלים חינוך לא מוכרחים לגור פה. אפשר ללכת לכל מקום, ליהנות מן

החיים... אם אנחנו כולנו נצא מכאן, לא חשוב אם לקיבוץ או לעיר הגדולה, אז מי יישאר בכלל? רק הזקנים והנחשלים... זאת תהיה עיירה יפה, מה? והגנה יפה לגבולות", אומר בנימין, קולו צורם כלשהו.

"אחרי שנלמד איזה דבר, עוד נעשה מן המקום הזה משהו... זה שלנו, לא? כאן היינו אנחנו הראשונים." (ובעצם, גם היחידים, אני מהרהרת). "אנו נשמור על כמה מן המנהגים הישנים, אלה שמתאימים... ונקח את העניינים לידיים... נקים לנו תעשיה משלנו, שירותים, הכל..."

"למען האמת, אין שום דבר רע במסורת שלנו", אומר יונתן — עיניים חומות, שוחקות, בפנים סגלגלים, עם גומות־לחיים. בלוריתו סתורה, בדרך־כלל. "כמה מסורות הן נחמדות... האחרות? טוב, נזרוק אותן..." כיון שנדרש לתת הסברה, הוא ממשיך:

"הנה, למשל, החג של השבוע שעבר, תוניסאי טהור. חוגגים אותו מפני שלפני אלפי שנים, או אולי [מגחך אל] מאות שנים, מי יודע — מה ההבדל? — נעצרה המגיפה בתוניסיה. מה זה אומר לנו, פה בישראל? אנו צריכים חגים שאומרים משהו לכולם..."

"לא צריכים להגזים, לא לצד זה ולא לצד זה", אומר נסים, שחרחר ומהורהר, מוכן לחשוב על כל דבר ולנסות כל דבר, ובתוך כך נאמן גם לישן. "אפשר למצוא דרך לשלב את הישן עם החדש. באיזו דרך שהיא. הנה, למשל, אני החלטתי... כשאגמור את הלימודים אבנה לי בית".

"אתם תראו. ריהוט מודרני, ציוד מודרני... כל הנוחיות... מיטות טובות... מרחב... ספרים. ראדיו טוב".

"טוב, נסים", אומרת מירה, המוכנה תמיד לקנטרו, "ואיפה כנס הישן?" "את חכי, בת. הן נוראות, הבנות האלו", הוא אומר, ובחיוך של התנצלות לעומתי הוא מוסיף: "הן משתפרות קצת כשהן מתבגרות". הכל צוחקים. הוא מסמיק.

"יהיה לי חדר אחד בסגנון מארוקאי", אומר נסים, שמגוי־וגמור אתו להגיד את שלו והוא נחפו לעבור לנושא אחר. "עם מרבדים עבים... צעד לא יישמע... ספות נמוכות, ממש על הרצפה. סירים ואגרטלים ישנים. בחיי, הבחור הוא בתל־אביב אמר ששם אוספים דברים כאלה, משלמים בעדם זהב... אתן להם שם קפה עם הל. תה עם נענע... מאכלים מארוקאים..."

גיחוך ערמומי, מבודח.

"יותר מזה: זה נורא ימצא חן בעיניהם, הישראלים הללו... אחרי הכל הרי הם נהרים למסעדות מזרחיות ואוכלים את המאכלים החריפים שלנו, בזמן שהאמהות שלנו לומדות לבשל דגים ממולאים?"

"הם בטוחים כלי־כך שיעמדו בבחינות־הבגרות", אומר עזרא, המנהל הצעיר שלנו. "הלואי והיו לנו לפחות מעבדה וספרייה..."

בעיות נדונות בחדר-המורים, שפתליו טחובים מן הגשמים מפני שהארדיכל הוציא כסף על גשר, שאינו נחוץ בעצם, יותר משהשקיע מחשבה בצרכיו המיוחדים של בית-ספר. „איך הם יצליחו?” אומרת רותי בייאווה. „העברית שלהם דלה כל-כך... רובם אינם משתמשים בה בבית... תיאטרון אין, רק בעמיר... בקיץ, כשאפשר להשתמש באמפיתיאטרון... אנו מוכרחים למצוא דרך להביא אותם לידי כך שיקראו יותר... לבנות ספריה הגונה, היא אומרת.

הספריה קטנה עד-לחמלה, ועיקרה אותם ספרים מן הקרן של רעיית הנשיא, שבעצם הם מכוונים יותר לבתי-ספר יסודיים מאשר לתיכונים. חוץ מזה הרי בהכרח העולם של הספרות היהודית, והאירופית-האמריקאית, זר לילד המזרחי. „נעמי”, אומרת נערה ילידת מארוקו, כשהיא מניעה ראשה ספקנית, „נעמי לפחות שמעה על כל זה מסבתא שלה... ההורים שלה גולדו שם, חיו שם... אבל במשפחה שלנו אף אחד לא היה מעולם בסופת-שלגים, אף אחד לא ראה מעולם ערבה רוסית... סבתא מספרת לי סיפורים נחמדים על מארוקו, על החיים שם, על אנשים שלא פגשתי מעולם, על דברים שלא אעשה לעולם, על מלבושים שלא אלבש לעולם... אבל זה לא מתחבר עם מה שאנו לומדים...”

„אבל ביאליק הוא נפלא”, אומר יגאל, בלהט כמעט. „אתם יודעים, יש מן השירים והסיפורים האלה שממש תופסים אותך... שם זה הכל מציאותי כל-כך... רואים את זה, אפשר לנגוע בזה... אבל”, בחיוך עגום, „לא כולם... אחדים מהם מתים ממש...”

הדברים משתנים מהר מאד, אפילו בעירת-הגבול הזאת שהיא, משום-מה, בבחינת מיאפסיים של ישראל.

„מבחינה מסוימת”, אומר משה — חסון, מעשי בדרך-כלל — בנעימה מהורהרת שלא-כדרכו, „מבחינה מסוימת זה חבל... אנו מוותרים במהירות שכזאת על מה שיש לנו... החגים המסורתיים האלה היו נחמדים... זה מילא את החיים, ונתן זכרונות... אני אוהב לזכור את הבר-מצוה שלי... מה הייתי עושה בלעדיה?” כמה מן הדפוסים החדשים משתבצים בחדשים. הרי, למשל, בית-הכנסת, ההופך להיות מרכז קהילתי.

„אף אחד לא צריך לדאוג כשהוא מחתן בת או בן”, אומר משה. „פשוט קמים בבית-הכנסת אחרי התפילה ומודיעים על זה. ואז יקומו האחרים ואחד-אחד יתנו את חלקם. זאת לא צדקה, לא ככה... אחרי הכל, היום זה מישוהו אחר, מחר זה אתה...”

ליוסיל דומה היה כאילו יש דבר בפיה לאמר. עכשיו היא מזדרזת להוסיף: „לעזור לאחרים בצורה כזאת, זה בסדר גמור... אבל איך שבני-אדם מוציאים כסף על ספרי-תורה חדשים וכל מיני דברים כאלה...” היא מביטה ביגאל, הוא מצטחק.

„אפשר להסתדר, אם רק יודעים איך לטפל בבני-אדם”, הוא אומר. „לפני איזה ימים לא היה לאבא שלי כסף בשביל ספר-לימוד. בין-כה-וכה אין לו הרבה מיותר.

אתם יודעים איך זה. בפרט לא בחורף. יורדים גשמים ואין עבודה... אבל בכל-זאת היה אצלו קצת כסף בשביל תרומה לספר-תורה חדש...
עוד ציחקוק.

„הסוף שקיבלתי את הספר שלי. זה די פשוט. רק שאלתי את אבא אם הוא בטוח כל-כך שאלוהים רוצה את הספר יותר משהוא רוצה שילד אחד ילמד ויוכל לתת קיום הוגן למשפחתו. שיכנעתי אותו שאלוהים אולי יעדיף את הלימודים שלי על ספר-התורה ההוא... וכך קיבלתי את ספר-הלימוד ואבא קיצץ את התרומה שלו...“

הזריזים שבאבות יודעים מה ערכם של הלימודים מן הבחינה המעשית. הלימודים פירושם קץ לחוסר-הבטחון האפייני לחייהם שלהם, חייהם של פועלי-יום. ואף-על-פי שעל כך אין מדברים בגלוי, הרי דומה כי אי-כזה גם יושם בכך קץ למשפחות המגודלות יותר מדי, שהן קללתם של יוצאי-המזרח במדינת-ישראל.
„חי-אלוהים, יגאל זה כל מה שיש לי“, אמרה אם אחת, פרסית, צולעת, רצוצה-למראה, פניה זעופים ודאוגים ועיניה תוהות. פני אשה העוברת את החיים משל כאילו היו חלום רע. „הילדים הגדולים שלי עזבו אותי... אבא שלהם התחתן פעם שניה... הקטן, מסכן שכזה, הוא לא לגמרי בסדר“. זכרתי שהוא נמצא בבית-הספר לילדים מפגרים, פעוט מעורר-רחמים, חסר-חיים, כחוש וזקן-למראה. מכונס בתוך עצמו, כאילו לא יוכל שום דבר להגיע עדיו. „ועכשיו, יגאל זה, קודם האלוהים ואחר-כך הוא... הוא בשבילי הכל“, היא אומרת. „יעבור איזה זמן, אז הוא ידאג...“

יגאל הוא נער גבוה ורזה, עיניים חומות ונפחדות ופנים כחוישים, מוארכים. ידיו ארוכות וחדדות, ואצילות מוזרה יש בהן. רגליו רזות ועקומות, רגלי ילד. היא מחייך כשאדם עובר על פניו וזורק לו מילת ברכה. בחמימות, כדרך הביישנים עד מאד. הרי זה חיוך של זקן. קמטים מסביב לעיניו, השומרות על רצינותן הנוגה. תלמיד טוב, חוץ מאשר באנגלית, שהיא בעיניו חידה אם לא איום, ממש כמו בעיני רבים כל-כך משאר הילדים הפרסיים. אובד-דרך הם תועים במבוך של לשון חדשה וזרה. אף-על-פי-כן הרי נטל הדאגה למשפחותיהם מכביד כבר על הילדים האלה. אין הם יכולים להימלט מצל דאגתם.

„את היית במושבי-הזקנים?“ שואל נער. „זה נורא, לא?“

„מדוע?“ אני משיבה. „זה בנין נחמד, לא? וגם האוכל טוב.“

„בניינים...“ הוא אומר, ממשך הברותיה כלועג. „האוכל... למי זה איכפת? מי צריך את זה? הכניסו אותם שם ומשאירים אותם כדי שישפחו אותם... מעולם אף אחד לא מגיע אליהם לביקור. האנשים כאן עסוקים כל-כך...“

„אני לא הייתי מרשה שיכניסו לשם את בני-משפחתי“, אומרת נערה אחת וקולה החלטי. „משפחה זה דבר שלא מפרקים לחלקים... מחזיקים ביחד.“

„כמו שהיה אצלנו במארוקו“, אומר נער.

„את יודעת“, הוא מוסיף בפנחתו אלי, נהנה כרגיל מן העובדה שאני מתבלבלת כל-כך בארחות־החיים המזרחיים ועם זאת להוטה כל-כך להבינם, „את יודעת, שם היו בונים את הבתים מסביב לחצר גדולה. ממש מסביב... והילדים היו יכולים לשחק בה. שום דבר לא היה קורה להם... והוקנים היו יושבים בשמש, מקשקשים, מאושרים, בטוחים בחייהם... מסתכלים בנכדים ובנינים שלהם...“

„אבל זה לא קל כל-כך לחיות יחד עם ההורים“, מעיר נער אחר.

שיחה זו מתנהלת באווירה החפשית שלאחר החוג האנגלי, בדירת. אחדים מהם אוהבים להישאר ולשבת לבדם ולפטפט. בלי מטרה מיוחדת. כמעט כחושבים בקול רם.

„הנה, אבא היה מוכן להכריח אותי להיות אדוק כמוהו“, אומר נער אחר, „לשבת בבית־הכנסת כל היום... אבל אני רוצה לחיות חיים אחרים... אתם מבינים, הוא לא יכול להשתנות... הוא ישאר כמו שהיה שם במארוקו. ומדוע לא?... אבל אני? אני רוצה להיות ישראלי. ושגם הילדים שלי... אני רוצה שהם ואני יהיה לנו משהו משותף... והנה, אילו גרנו באותו בית, אז לא הייתי יכול לפגוע באבא שלי. והוא לא היה יכול להבין. ככה אף פעם לא הייתי נעשה אדם חפשי... לא, אני חושב שאחרי שאתחנן בכלל לא אגור בבית ההורים שלי.“

„גם אני לא“, אומר יורם בהטעמה רבה. ברגיל הוא נוח לבריות ואינו מתרגש בנקל. „יכול להיות שארצה לקחת לי בחורה מעדה אחרת“, הוא אומר. נשמע קול צחוק כבוש אך מפורש. הוא מסמיק. מישוהו כח בגרונו. הכל יודעים שהוא עוזר לילדה אחת מן החדשות. „למעלה מכפי חובתו“, להתגבר על קשייה בשפה.

„בכל־אופן, לא חשוב עם מי אני אתחנן“, הוא ממשיך. „העיקר שיהיה לאשה בית משלה ותעשה מה שהיא רוצה... ואבא לא יראה כל דבר... זה לא יפגע בו...“ הוא מסיים, נבוך מעט, אולי על שום שאמר הרבה כל-כך.

עדיין מוקדם הוא לומר אם אין אלה אלא הירוהורים, צפים־צצים על־פני השטח, או איזו מתפונת המסתמנת והולכת.

„בכל אופן“, אומרת מירה, מעשית כמו תמיד, „עוד מעט יתחיל גשם... בכלל לא נפסק השנה... הסתכלו בחרמון... יש לו מגבעת של עננים אפורים, וזאת אומרת — גשמים, כך אומרים כאן... אלה שיודעים, החקלאים במתולה ובראש־פינה... לכן מוטב שתזוהו.“

אני נכנסת פנימה וסוגרת את הדלת. שקט מאד. דומם רד הערב. ואחר־כך איזה שכן מוריד תריס, ברעש, ושוב דממה. כלב נובח פתאום. ניבחתו רמה ומאיימת כמעט. הד מתנסר. אישם, ברחוק, מכונית־משא מתגלגלת בכבדות, קרבה יותר ויותר, עוברת מול חלוני. אשה קוראת לילדה. חזור ושוב. חרש בתחילה, אך בתוקף גובר והולך. ואחר נשמע קול דישדוש רגליו של הילד העולה במרוצה במדרגות. ושוב ניבחת כלב.

בבית פנימה התנור מפייח חומו, הקומקום מזומם חרש. בעודי מכינה לי ספל קפה

מתגברת הרוח, בחוץ, התריסים מתרעשים, ולבסוף נותן הגשם קולו. בלי־רחם, בלי־הרף, בלי־מעצור.

דופקים בדלת.

„יבוא“, אני אומרת. מוכנית כמעט, דואבת בלבבי על שרגע המנוחה מיהר כל־כך לחלוף.

במלבן הפתח עומד איש. במקטורן ממורטט, בנעליים גבוהות.

„היפנס בבקשה“. אכן, האיש הגבוה, השחוח קמעה, הוא אביו של דוד. עיניים לו כשל הנער, שחורות וקטנות. אך עיניו שלו עייפות הן ונוהרות, לא עיונות דוקה אבל חושדות. שפתיו אינן נראות כמעט, אסופות־משוקעות, משוות סבר של זיקנה לפנים.

הקומקום עודו הומה והתנור עודנו מלחש אדמומית. אך שוב אין הדברים כשהיו. שלוות הרגע האחד והחטוף איננה עוד. תמהה אני איך הושבתה הדממה בעטיו של אדם זה, היושב עתה כמתפרץ לרשות־לא־לו, כובש מבטו בכפתיו הפכדות והרחבות.

„זה בנוגע לדוד, מה?“ אני אומרת, מגששת דרכי לפתוח בשיחה.

„כן, וגם לא“, מפטיר האיש, כשהוא מגבן כתפיו מעט, כמתגונן. „כן, ולא“. העברית שפפיו שוטפת. לכאורה, אבל נשמע בה אותו זימרון של יידיש האפייני לדיבורם של רוב המהגרים מאירופה, ותכופות אפילו לדיבורם של ילדיהם. ואחר, בשלישית, ככה־סתם: „כן, ולא“.

„קפה?“ אני שואלתו ומגישה לו ספל. הוא נוטל, כמתוך פיזור־נפש.

„יש משהו בקשר לדוד?“ אני חוזרת, במידה של קוצר־רוח, בנסיון לעזור לאיש שפגנדי, היושב לו על מקומו ותר אחר מלים.

„הו לא, לא... שום דבר... הוא בחור טוב... רק...“

שתיקה קלה. הגשם עודו ניתן בעוז. קולו נשמע ברור בתוך הדממה.

„שמא... אולי את יכולה לעשות משהו... או לפחות לתת עצה... את יודעת, אצל רשות־החולה... כבר זמן רב לא שילמו שכר־עבודה“.

מושך בכתפיו ומוסיף: „יש שמועות...“

אין עוד צורך לשאול שאלות. סיפור־המעשה ידוע לי בלי שיספר לי על כך.

רשות־החולה — המעבדת את האדמה הגאולה שעליה אנו גאים כל־כך ושהיתה פעם ביצה אחת ממארת, רחבת־ידיים — שרויה זה זמן־מה בקשיים כספיים. בעצם, אין פלא בדבר. החברה לא שקדה למכנ את תהליכי־העבודה אלא הקפידה לבחור גידולים המבטיחים תעסוקה לידיים רבות ככל האפשר, וזאת כדי לספק פרנסה לתושבי קרית־שמונה. אך בשעה זו שוב אין זה חשוב אם היה הקו בריא או לא. חוץ מזה יש בעיירה רבים המרננים שאנשי המועצה האזורית, המיצגים בכשרון את הקיבוצים שבסביבה ולהלכה גם כמה כפרים ומושבים, לא התאמצו יותר מדי לעזור.

„לא אוכל לשלם שכר־לימוד בשביל דוד“, אומר האיש. נעימת־קולו שוויה, דיבורו בלא התרגשות. אין מרדות. ראשו שמוט, אבל אגרופיו, אולי בבלי־הדעת, קמוצים בחזקה. את ספלו הניח מידו ושני אגרופיו מוטלים על השולחן, פרקיהם מלבינים. קולו מנסר ומוסיף: „גם לא בשביל ספרים, מחברות וכל זה... כמעט אין אוכל בבית. בחנות־המכולת כבר לא נותנים לנו בהקפה... וחוץ מזה...“

הוא נושא ידיו במחווה של חוסר־שחר:

„נדמה שאין לזה סוף... אדרבה, יש רושם שזאת רק התחלה.“

„מה אני יכולה לעשות?“

„העיר הנשכחת“, אומר האיש כלא־שומע, „העיר הנשכחת.“

ואחר, בחריף, כשפניו מסתפגים סומק פתאום:

„למה לקחו אותנו הנה אם אין פה עבודה?! בתים? זה עדיין לא עיר, מה? אני רוצה שדוד שלי יקבל חינוך... בשביל זה אני באתי... אנחנו? אנו זקנים... אבל הוא... אני רוצה שדוד יקבל חינוך.“

הוא נושא עיניו. מבטינו נפגשים. אני יודעת שאין בידי להושיע ורואה אני שגם הוא יודע. לבסוף אני משפילה עיני:

„מה אני יכולה לעשות?“

ה„ריאורגניזציה“ תפגע קשה במשפחות רבות. הרבה מן העובדים הקבועים יהיו מן המפוטרים. ביותר תסבולנה המשפחות המזרחיות, מרובות התלויים. אבות־המשפחה הללו שוב לא יביאו הביתה את האגורות המעטות שהשתכרו בקטיף כותן או אגוזי־אדמה, או בגידול פרחים לאחרים. העבודה החקלאית תמופן, דווקא ברגע זה — כשבגלל הפיחות נמנעת חברת־הטקסטיל־של־החולה מלהרחיב את מפעלה על־פי התכנית האמורה לתת עבודה קבועה לעוד 170 איש — לא יקשה לאדם לתאר לעצמו מה תהיה התגובה בעיירה. מהגם שבקרוב יתברר ודאי שלא נעשה הרבה כדי להמציא תעסוקה אחרת למפוטרים.

הנה כי כן אין בפי דבר לומר לאביו של דוד. ועתה שאמר כל זאת, נראה גם כי אין הוא מצפה לכך עוד. ובנו, זה הנער העירני, שעניו עדיין אין בהן מן החשדנות העייפה של אביו, הנער הזה ששערו מדובלל וידיו מלוכלכות תמיד, המצליח כל־כך במתימטיקה — הוא יהיה מוכרח לעזוב את בית־הספר, מן־הסתם.

האיש קם ללכת, כבדתנית כלשהו. „תודה“, הוא אומר. על מה?

הוא הלך. הגשם פסק בינתיים. האוויר צח ועלול, הירח מציץ מבעד לעננים הנמוכים. שקט. אפילו הכלבים והחתולים דומה ששכבו לישון.

אני נועלת נעלי, מניחה אחרי את חוס התנור ואת המיית הקומקום ויוצאת החוצה. בדרך־העמק אני צועדת ופני אל ביתו של מנהל רשות־החולה.

יוסף הוא צבר פתחת־קוואי, מתון בדיבורו ובהליכותיו ומתרחק מאור הזרקורים. הוא אוהב לכבצע עבודה, וזהירות רבה הוא נוהג מדי דברו על בעיות העיירה.

מרים, אשתו, היא גננת מצוינת ואשה נבונת-מעש. שניהם היו שנים רבות בקיבוץ.

המשפחה נתכנסה כמדומה בחדר הגדול, המשמש טרקלין וחדר-אוכל ברוב ה"קוטגים", סמלי-הסטאטוס אצל אנשי-הצמרת של העיירה. הבת הקטנה יושבת אל השולחן בפניה ומכינה שיעורים. היא מעיפה בי מבט סקרני וחוזרת לטמון חטמה בספרייה; מן-הסתם תוהה היא אם אהיה מורתה בשנה הבאה. יוסף ומרים יושבים בכורסות. קוראים ושומעים ראדיו. הוא נראה יותר מפפי הרגיל, אך שניהם מסבירים לי פנים.

שיחתנו מדלגת מענין לענין, עד שאני מקבלת את ספלי-הקפה שלי, עזי ומהביל. ואז, כשאני בוחשת וכובשת עיני בספל, אני זורקת:

"יוסף, מה לא בסדר בחולה?"

הוא אינו ממהר להשיב. אחר הוא מסנן לאטו:

"אינך יודעת?"

ולאחר עוד שהייה: "הייתי בוחר שלא לדבר על זה... באמת לא..."

אנו עוברים לנושאים אחרים. ראש-העיר נכנס. ידיד מופיע. אני קמה לפרוש. "יש מחברות לתקן?" אומרת מרים.

"הם... כן", אני עונה.

היא מלווה אותי לדלת. אנו מדברות על הקשיים העומדים בפני העיירה, שרוב תושביה אין ידם משגת לשלם מסים ואחרים, שיכולים היו, אינם חפצים. על זה ועל זאת. ואחר, כלאחר-פה, אומרת מרים:

"גם יוסף יש לו טענות על הקיבוצים... אבל הוא אינו מדבר... הוא אובייקטיבי מאד".

יוסף בוחר לשתוק אפוא.

אבל כעבור ימים-מספר הוא שתקני מעט פחות.

"אינני יכול לומר עדיין שום דבר", אומר הוא, "עדיין לא... אבל אני מודאג... אני

מוכן רק להגיד שחבל שלא דאגו לאלה שיפוטרו..."

"כמה הם?"

הוא מושך בכתפיו ועובר לנושא אחר.

בהשקיפי על העמק הפורה, הנקוד אורות, שהרים סביב לו, אני מהרהרת לי: הקיבוצים, שבנייניהם מקובצים יחדיו, כמו קרבו לגשת אל העיר השרועה, כמו קמו עליה לכרתה, ללפתה, להדק עליה חגורתם. ודאי, הם מגינים עליה — והם שמים לה גבולות.

אך תמול-שלושום סח לי איש-קיבוץ-לשעבר: "אין דבר גרוע יותר ממהפכנים שמרניים". מנסה היה להסביר מדוע עזב. "צביעות, הוגאה-עצמית... אין מנוס

מהן..."

האמנם?